

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 12

*Матеріали X Всеукраїнської
науково-практичної конференції
“Історія, сучасність, зарубіжний досвід”
м. Київ, МАУП, 6 листопада 2014 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2014

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 8 від 24.09.14)*

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук., проф.;
А. А. Ізнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
О. В. Баєва, д-р біол. наук., проф.;
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук., проф.;
В. Б. Захожай, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук., проф.;
К. В. Муравйов, канд. юрид. наук., доц.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Л. В. Романова, д-р екон. наук, проф.;
В. Є. Сафонова, д-р екон. наук;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соц. наук, проф.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук., проф.

Матеріали подано в авторській редакції.

Відповідальність за зміст та орфографію матеріалів несуть автори.

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] /
МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

С76 Вип. 12: Матеріали Х Всеукр. наук.-практ. конф. “Історія, сучасність,
зарубіжний досвід”, 6 листоп. 2014 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голова)
[та ін.]. — 2014. — 460 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43+67.9(4УКР)301я43

Климчук М. М. Перспективи імплементації альтернативної енергетики з метою упередження паливно-енергетичного колапсу в Україні 242	Ткачук І. Я. Участь населення у вирішенні соціально-економічних проблем..... 276
Столярова Т. О., Одинець В. А. Особливості комп'ютерного моделювання макропоказників соціально-економічних процесів в умовах невизначеності..... 244	Сімак Я. К. Впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні..... 279
Бовш Л. А., Марченко С. М., Бовш В. І. Реінжиніринг бізнес-процесів підприємств готельного бізнесу в сучасних умовах..... 247	Щербінський О. В. Сучасні реалії та нові вектори розвитку малого бізнесу в Україні 282
Кобрицький В. В., Несвященко К. С. Актуальний стан і перспективи розвитку українських портів..... 251	Корсак К. В. Українська ідея для XXI століття 285
Тімко Н. І. Фінансова стійкість банківської системи в умовах макроекономічної нестабільності: оцінка та шляхи підвищення 254	Юник Д. Г. Завадостійкість управлінців персоналом: концептуальний аспект та перспективні напрями розвитку 289
Кісілевич-Чорнойван О. М. Норми міжнародного інформаційного права в сфері протидії інформаційному тиску: міжнародний та європейський аспекти 258	Колтаков В. М. Некоторые понятийные проблемы образования и науки..... 293
Золотаревський А. В. Механізм створення стратегії економічного розвитку організації в умовах світової політичної та економічної нестабільності 262	Бірдус Л. В. Системні реформи у сфері вищої освіти України 298
Бігдаш В. Д. Удосконалення фінансових механізмів банківсько-страхової інтеграції в Україні в умовах політичної та економічної нестабільності 266	Лісовський П. М. Освіта та наука як ціннісно-смісловий формат мудрості 302
Корецька О. В. Теоретичні основи дослідження конкуренції в контексті становлення української державності 269	Бондар Ю. В., Шестак М. Л. Вплив інформаційного середовища на світові інноваційно-інвестиційні процеси: стан науково-методологічного дослідження 304
Бурсов Р. В. Критерії оцінки технологічного рівня промислових підприємств 274	Руль Ю. В. Перспективи просумпції у приватній освіті 306
	Руль Ю. В., Кулик М. С. Освітня розумова діяльність та вплив на неї фаз місяця..... 308
	Найдьонов І. М. Ефективний педагогічний менеджмент — основа компетентності спеціаліста..... 313

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 12, с. 269–273

Проблема конкуренції в економічній науці не є новою. Вчені досить детально проаналізували такі питання, як поняття конкуренції, форми та методи конкурентної боротьби, механізм конкуренції тощо.

Домінуючий напрямок досліджень характеристик конкуренції протягом XVIII і XIX ст. визначався працями А. Сміта. Він розумів сутність конкуренції як результат взаємодії у ринкових угодах незалежних покупців і продавців з метою отримання для себе максимальної вигоди від трансакції.

Конкуренція довгий час розглядалася як сила, що сприяє ідеальному вирішенню проблеми економічної результативності, а монополія протягом довгої історії засуджувалася за руйнування конкурентного ідеалу. По А. Сміту, найважливіший принцип, що забезпечує успішну результативність ринкової економіки, — реалізація особистого, приватного інтересу, спрямованого і контрольованого конкуренцією.

А. Сміт уперше довів, що конкуренція, порівнюючи норми прибутку, приводить до оптимального розподілу праці і капіталу. Вона повинна врівноважувати приватні інтереси й економічну ефективність. А. Сміт ототожнював конкуренцію з “невидимою рукою” ринку — автоматично рівноважним механізмом ринку. І, якщо врахувати, що центральним мотивом відомої праці вченого “Дослідження про природу і причину багатства народів” є дія “невидимої руки”, зрозуміло, яке велике значення А. Сміт приділяв конкуренції як фактору, що регулює відповідність приватних і суспільних інтересів.

Теорію вільної конкуренції вдосконалював Д. Рикардо, інший класик політичної економії, послідовник і, одночасно, опонент А. Сміта. Він виявив закономірну в умовах вільної конкуренції тенденцію норми прибутку до зниження, розвив теорію вартості і розподілу, запропонував теорію відносних переваг, відповідно до якої країні слід експортувати товар, якщо витрати його виробництва в ній нижче, ніж в інших країнах. При цьому успіх країни в конкретних галузях досягається максимально ефективним використанням факторів виробництва (робоча сила, земля, капітал і природні ресурси) шляхом їх вільного переміщення — ринкові сили самі спрямовують ресурси країни в ті галузі, де вони можуть бути застосовані з максимальною ефективністю. Продукція цих галузей експортується, а імпортуються ті товари і послуги, у виробництві яких країна випробує порівняльний недолік чинників.

Із розвитком процесів глобалізації й інтеграції концепція порівняльних переваг на основі факторів виробництва не завжди пояснює структуру експорту й імпорту країн. Нова парадигма була створена Майклом Портером. Тільки вихід на ринок з товаром, що має достатні конкурентні переваги, дає можливість підприємству ви-

жити в умовах ринку. Підприємства, що вкладають сили в товар, який не має таких переваг, приречені на банкрутство.

М. Портер значно розширив список факторних умов, що входили в інші попередні факторні моделі, включивши туди 5 груп факторів:

- людські ресурси (з розбивкою на окремі групи працівників, включаючи вчених вищої категорії);
- природні ресурси (включаючи також клімат і географічне розташування країни);
- капітал (із врахуванням національних розходжень, що залишилися, в умовах фінансування та розмаїтості видів національних ринків капіталу);
- науково-інформаційний потенціал (усі накопичені країною знання, пов'язані з виробництвом товарів і послуг — наукові, технічні, ринкові і т. д.);
- інфраструктура (тип, якість та вартість видів інфраструктури, що впливають на конкурентоспроможність).

Головний висновок М. Портера полягає в ідеї, що основні для конкурентоспроможності фактори країною не успадковуються, а створюються. Причому найбільшого значення набуває ефективність використання факторів — темпи їх створення та механізми їх удосконалення.

В літературі, присвяченій висвітленню проблем конкуренції та конкурентних ринків, відомі два підходи до цієї теми. Перший підхід походить з повсякденного розуміння конкуренції як суперництва за досягнення кращих результатів на будь-яких теренах, і визначає конкуренцію як змагання на ринку. Другий розглядає конкуренцію як елемент ринкового механізму, який дає змогу врівноважити попит і пропозицію. Ці два підходи відомі ще з класичної економічної теорії.

До *першого підходу* визначення конкуренції (функціональний, поведінковий підхід), належать представники менеджменту та австрійської школи економіки. Для них конкуренція передбачає змагання між окремими громадянами та фірмами за можливості покращити своє положення. Таке розуміння дуже близьке до буденного, звичного вживання терміну “конкуренція”.

Розуміння конкуренції менеджерами також є наближеним до звичного, хоча й охоплює набагато ширше коло явищ. Так, у галузі звичайно присутні п'ять видів конкуренції: 1) конкуренція між учасниками галузі; 2) загроза з боку нових конкурентів в галузі; 3) конкуренція з боку виробників товарів-замінників з інших галузей; 4) конкурентний тиск постачальників, викликаний необхідністю взаємодії з ними та обов'язками перед ними; 5) конкурентний тиск споживачів, викликаний необхідністю взаємодії з ними та обов'язками перед ними. Компанія конкурує не тільки з виробниками аналогічного продукту, а й також із тими, з ким вона взаємодіє або може у перспективі взаємодіяти на ринку. Можливо, наведене визначення занадто широке, але втім його варто враховувати хоча б тому, що воно відбиває бачення тих, для кого конкуренція — основна лінія поведінки. Крім того, у запропонованому менеджерами тлумаченні цього поняття наявні риси суперництва, яке звичайно асоціюється із конкуренцією.

Подібне тлумачення поняття конкуренції надають економісти, які належать до австрійської школи. На їхню думку, конкуренція полягає у врахуванні реальних і можливих дій інших людей. Чим докладнішу інформацією про чужі дії та очікування ви маєте, тим ваші власні дії та очікування успішніше будуть їм відповідати і, завдяки цьому, більш конкурентними будуть запропоновані вами товари і послуги.

Наприклад, видатний представник цієї школи Й. Шумпетер розглядав конкуренцію як динамічний процес, боротьбу старого з новим, креативну руйнацію (“творче руйнування”), що веде до відкриття нового товару, технології, джерела сировини або нового типу організації. Ця конкуренція, з одного боку, забезпечує істотне скорочення витрат і підвищення якості продукції, а з іншого “... вона загрожує існуючим фірмам не тільки незначним скороченням прибутків і випуску, а повним банкрутством”.

Конкурентну боротьбу ведуть підприємці — організатори виробництва, які прокладають нові шляхи, здійснюють нові комбінації ресурсів. Для того, щоб здійснити свій вибір у світі обмежених ресурсів, підприємці повинні мати інформацію про те, що, як і для кого виробляти. Однак, у ринковій економіці така інформація розпорошена поміж багатьма продавцями та покупцями. Отримати її можна, здійснивши “процедуру відкриття”, стверджував австрійський економіст Ф. фон Хайек, тим самим розвинувши погляди Й. Шумпетера. Цілком очевидно, що функціональна концепція конкуренції — пряме продовження поведінкової концепції, оскільки її наріжним каменем є поведінка підприємця-новатора, який руйнує стару організацію бізнесу.

Поведінкове тлумачення конкуренції було характерним і для неокласичної політичної економії. Неокласики, включивши в економічний аналіз гіпотезу раціонального економічного агента, пов’язували конкуренцію із боротьбою за рідкісні економічні блага, а також за гроші споживачів, на які їх можна придбати. З їхньої точки зору, фактор дефіциту мав виключно важливе значення для пояснення поведінки ринкових агентів. Дефіцит, згідно їх тлумачення, є відносним: просто бракує благ порівняно з потребами людей. Економічні блага, як і ресурси, застосовані у їх виробництві, можна використати по-різному. Це створює проблему вибору, призначення кожного блага (ресурсу) для певних цілей, конкуруючих між собою.

Отже, для класиків та неокласиків конкуренція є притаманною ринковій економіці боротьбою, суперництвом за найбільш вигідні умови виробництва та збуту товарів. Однак у поведінковій концепції конкуренції фактично було проігноровано той факт, що конкурентна боротьба ведеться й за монополізацію ринків збуту, джерел сировини, результатів науково-технічного прогресу, вигідних умов отримання кредиту, кваліфікований персонал тощо. Усе це призводило до нарощення елементів монополізму та змінам у системі побудови ринку або типів ринкової структури та дало підстави для проникнення в економічну теорію структурної концепції конкуренції.

До цього, *другого підходу* належить більшість представників сучасної економічної науки. На їхню думку, конкуренція існує тоді, коли фірми отримують можливість не враховувати дії одна одної. Ринковий механізм, на їх погляд, повинен бути знеособленим і не залежати від дій окремих осіб.

Завдяки працям Ф. Еджуорта, А. Курно, Дж. Робінсона, Е. Чемберліна та інших вчених, структурна концепція конкуренції вийшла на перше місце, заповнивши сучасну економічну теорію чотирма типами ринків: досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії та монополії. Тобто в методі класифікації визначається скільки саме існує конкуренції за ринок. Позиції цієї концепції у західній економічній думці є настільки сильними, що сам термін “конкуренція” найчастіше вживається саме у такому структурному розумінні.

Вихідною моделлю конкуренції є, як відомо, модель досконалої конкуренції. Основоположником сучасної теорії досконалої конкуренції є А. Курно, який опу-

блікував у 1838 р. “Дослідження математичних принципів теорії багатства”. Однак розвиток даної теорії став результатом не тільки “Дослідження...” А. Курно, але й викривленням базової інтерпретації.

Концепцію монополістичної конкуренції розробив Е. Чемберлін. Він звернув увагу на те, що диференціація товару приводить до виникнення замість єдиного ринку мережі частково відокремлених, але взаємопов’язаних ринків, де існує широке різноманіття цін, витрат, обсягів випуску продукції тієї чи іншої товарної групи. Диференціація не виключає і монополії на продукт. Влада монополії, однак, не розповсюджується на більш широкий клас товарів, різновидом якого є монополізований продукт. До Е. Чемберліна термін “монополістична конкуренція” вживався щодо олігопольної побудови ринку, наприклад у А. Пігу. На його думку, монополістична конкуренція — це конкуренція між декількома продавцями, кожен із яких виготовляє значну частку усієї продукції, що випускається.

Олігополію можна визначити таким чином: тип галузевого ринку, який характеризується наявністю декількох дуже великих фірм, контролюючих значну частку виробництва і збуту та конкуруючих одна з одною. Товар може бути і диференційованим і стандартним. Фірми-олігополії мають вплив на ринкову ціну. У галузі існують високі бар’єри входження.

При монополії існує виключне право виробництва, промислу, торгівлі та інших видів діяльності, що належить одній особі, групі осіб або державі. Монополіст здійснює контроль над ціною та обсягами випуску, що дає йому змогу отримувати монопольний прибуток. При монополії існують заборонено високі бар’єри входження у галузь. Монопольне положення на ринку може бути забезпечене штучно: за допомогою виключних прав, патентів і авторських прав, власності на усі найважливіші джерела сировини, недобросовісної конкуренції

Таким чином, при структурному підході акцент зміщується із зіткнення фірм одна з одною на аналіз структури ринку й тих умов, які панують на ньому. Як підкреслює А. Юданов, “... у центрі уваги постає не суперництво фірм у встановленні ціни, не з’ясування того, хто і чому переміг, а встановлення факту принципової можливості (або неможливості) впливу фірми на загальний рівень цін на ринку. Якщо такий вплив неможливий, то йдеться про ринок досконалої конкуренції, у протилежному випадку — про один з різновидів конкуренції недосконалої”.

Таке розуміння конкуренції помітно відрізняється від її визначення у класичній та неокласичній теорії, яка не проводила різниці між конкуренцією та суперництвом (боротьбою). У структурній концепції конкуренції цей термін (“конкуренція”) використовується не для опису існуючої поведінки економічних агентів, а для характеристики моделі, побудови ринку, а відтак — для прогнозування поведінки продавців і покупців на тому чи іншому ринку.

Отже в економічній теорії існують два концептуальних підходи до трактування конкуренції (рис. 1). Перший варіант трактування конкуренції пов’язаний з її аналізом виключно як процесу. При цьому підкреслюється специфіка конкуренції як процедури відкриття нових можливостей використання існуючих (доступних) ресурсів, а також створення нових ресурсів. За такого підходу конкуренція розглядається передусім як динамічний процес, що проявляється в удосконаленні продуктів і технологій, відкритті нових ринків, нових джерел сировини або нового типу організації. Це, зазвичай, вимагає здійснення інвестицій, стимулом для яких є можливість отримання позитивного прибутку, поки цінова конкуренція не призведе до зниження ціни до рівня довгострокової рівноваги.

Згідно з другим, конкуренція — це ситуація на ринку, за якої жоден з господарюючих суб'єктів не в змозі суттєво вплинути на загальні умови економічного обміну. Конкуренція тут є властивістю рівноважного стану будь-якого ринку зі статичними базовими характеристиками. Виходячи з цього, аналіз конкуренції в межах даного підходу здійснюється в термінах часткової або загальної рівноваги з використанням метода порівняльної статистики. Найчіткіше цей підхід викристалізувався у парадигмі “структура — функціонування — результат”.

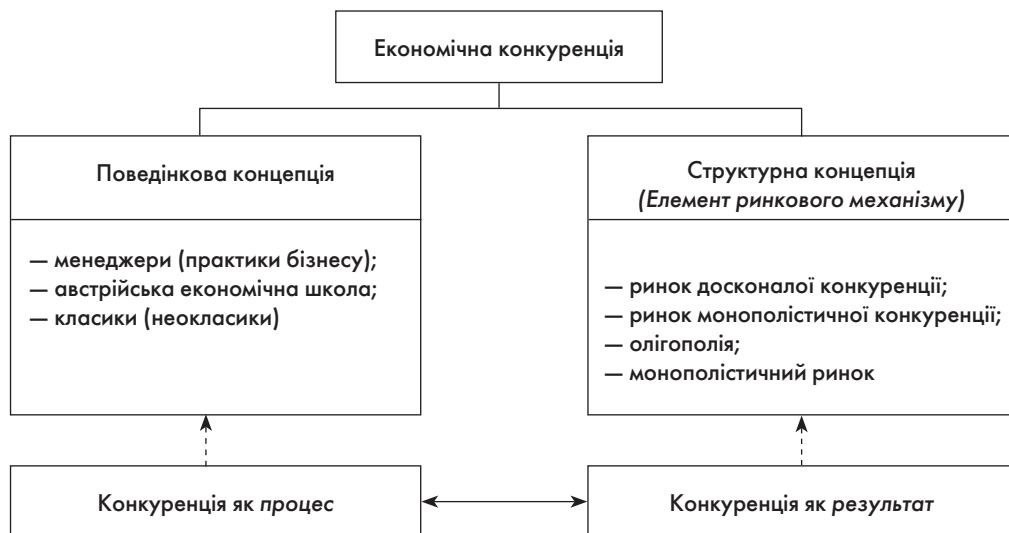

Рис. 1. Концептуальні підходи щодо трактування конкуренції

Сучасні уявлення про конкуренцію характеризуються насамперед зміною концепції “конкуренція” на ширше поняття “взаємодії фірм на ринку”. Для ефективної взаємодії фірм у ринковому середовищі однаково важливими є і конкурентний процес (теорія добросовісної конкуренції), і конкурентний результат (економічна ефективність в усіх її формах).

Завдяки такому підходу отримала розвиток думка про те, що конкуренція може бути надлишковою, тобто такою, що веде не до ефективності, а до руйнування ринку і галузі. Крім того, спостерігається розрізнення між конкуренцією, що сприяє розвитку ринку (добросовісна, “чесна” конкуренція), і конкуренцією деструктивною (недобросовісною), навіть у тих галузях, де конкурентні взаємодії в принципі бажані.

Таким чином, не вдаючись в морфологію і класифікацію терміну “конкуренція”, можна стверджувати що на сьогодні так виглядає теорія конкуренції.